

16. Петрушевич А. Краткое историческое известіе о введеніи христіанства в Предкарпатских странах во времена св. Кирила и Методія / А. Петрушевич. – Львов, 1882. – 76 с.
17. Скрипник І. Юліан Целевич та його “Історія Скиту Манявського” / І. Скрипник // Вперед. – Івано-Франківськ, 1991. – 7 вересня.
18. Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. / І. Франко. – Львів : Накладом укр.-руської видавничої спілки, 1910. – 444 с.
19. Dziedzicki L. Istoria Skitu Maniawskiego ... / L. Dziedzicki // Kwartalnik historyczny. – Rocznik 1. – Lwów, 1887. – S. 621–627.
20. Losinski W. Malarstwo starocerkiewne na Rusi / W. Losinski // Kwartalnik historyczny. – rocznik 1. – Lwów, 1887. – S. 184–187.
21. Wagylewyz J. Monastyr Skit w Maniawie / J. Wagylewyz. – Lwów : Nakl. K. Jablonskiego, 1848. – 24 s.

The article is devoted to research the different aspect of the religions problem in the scientific activity of Y.Tselevich. The author of the article analyzed some investigations of Y.Tselevich and his role in the development of national historiography.

Key words: Tselevich Y. A., Galychyna, religion, church, apostle, monastery, saint.

УДК 725.94:94(477)

ББК 85.136.1(4 Укр)

Г.В. Бурдуланюк

УКРАЇНСЬКЕ МОНУМЕНТАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО ПРИКАРПАТТЯ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ

У статті розглядається розвиток українського монументального мистецтва на Прикарпатті в другій половині ХІХ – на початку ХХ століть. Приділено увагу, зокрема, висвітленню внеску в розвиток скульптури Михайла Паращука, Григорія Кузневича, Михайла Бринського, наддніпрянського скульптора Михайла Гаврилка та інших митців. Показано також роль у розвитку монументального мистецтва краю скульптурного відділу керамічної фабрики Івана Левинського у Львові та фаянсового заводу у Пацикові коло Станіслава.

Ключові слова: монументальне мистецтво, скульптура, Прикарпаття, художні виставки.

Історія розвитку українського монументального мистецтва Прикарпаття другої половини ХІХ – початку ХХ століть є недостатньо вивченою проблемою української історичної науки. Серед досліджень радянського періоду виділяються узагальнюючі праці з історії вітчизняного мистецтва [11; 13; 16; 17] та публікації, присвячені окремим митцям із царини українського монументального мистецтва [7; 10; 14; 19; 21], у яких побіжно висвітлені деякі факти з історії монументального мистецтва краю. В означеній проблематиці певних успіхів досягли у своїх дослідженнях і сучасні українські вчені [5; 6; 8; 9; 15; 18; 20; 24]. Однак порушена тема ще не знайшла цілісного висвітлення в сучасній вітчизняній історіографії.

Метою статті є вивчення історії українського монументального мистецтва на Прикарпатті в другій половині ХІХ – на початку ХХ століть.

У досліджуваній період монументальне мистецтво в краї набуло належного розвитку. Важливе місце в ньому належить скульптурній шевченкіані. Наприкінці ХІХ століття один із перших у світі пам'ятний знак Т.Шевченку було споруджено біля Сокільської скелі поблизу села Тюдів на Косівщині. У роки Першої світової війни австро-угорським солдатам треба було будувати в горах нову дорогу. Саме на проєктній лінії стояв шестиметровий обеліск Кобзареві. Довідавшись про це, селяни Тюдова й навколишніх сіл на дерев'яних колодах із примітивним риштуванням – укріпленням пересунули обеліск на п'ятнадцять метрів у бік. За свідченням очевидців, у цій відповідальній роботі брали участь близько п'ятдесяти селян [4].

У 1911 р. на відзначення 50-річчя з дня смерті Т.Шевченка пам'ятник у формі піраміди йому було споруджено в селі Вовчинець біля Станіслава, а в наступному 1912 р. пам'ятник на честь поета було відкрито в Надії Долинського району [9, с.7].

Пам'ятник у Вовчинці відкрито за ініціативою членів місцевого осередку товариства "Просвіта" Г.Борисюка, М.Дебенка, А.Світного та інших. Він нагадував піраміду, складену з великих кусків каменю робітниками-каменотесами М.Григорашем, Г.Новгородським, Г.Хробатином. У верхню частину пам'ятника було вмонтовано барельєф Т.Шевченка й мармурову табличку з написом: "Встане Україна і розвіє тьму неволі, світ правди засвітить" [6, с.62].

Особливо багато пам'ятників і меморіальних дощок Кобзареві було встановлено в краї під час святкування 100-річчя з дня його народження в 1914 р. 9 березня меморіальну дошку поету було відкрито в Городенці. 25 березня 1914 р. в урочистій обстановці барельєф поета й таблицю роботи скульптора Г.Кузневича було відкрито на будинку товариства "Сокіл" у Станіславові [14, с.307]. З цієї нагоди українські товариства міста організували урочистий багатотисячний похід вулицями міста за участю близько 200 активістів товариств "Січ" і "Сокіл" з Опришовець, Чернієва, Чукалівки, Ямниці та інших сіл, що їхали на конях попереду маніфестації. На відкритті барельєфа виступив із промовою посол Л.Бачинський [1].

28 травня 1914 р. погруддя поета було урочисто відкрито в Коломиї. Косівчани ж висипали над річкою Рибниця високий курган і встановили п'єдестал із бюстом поета роботи скульптора М.Гаврилка. Відкрили пам'ятник 19 липня 1914 р. В урочистостях взяли участь кілька тисяч людей. Виступив перед ними виходець із Косова письменник М.Павлик. Тоді ж пам'ятники Т.Шевченку з'явилися в Шешорах Косівського, Сільці Тисменицького, Микулинцях Снятинського, Братишеві Тлумацького районів [22, с.7]. Загалом, за підрахунками професора В.В.Грабовецького, у той час на честь Т.Шевченка в Галичині було споруджено 31 пам'ятник і встановлено 41 меморіальну дошку [11, с.4].

Іншою формою вшанування Кобзаря були так звані Шевченкові могили, що їх висипали тоді мешканці сіл Прикарпаття. З'явилися вони в Балинцях, Вовчківцях, Тулові та інших селах краю. Про спорудження однієї з таких символічних могил зворушливо писав В.Стефанік: "Сипали другі села на пам'ятку – та і ми. Клопіт такий був, бо старі не пускали вдень сипати, бо робота в полі, а ми змовилися і сипали ночами: одні кіньми, другі тачками, інші лиш рискалями... Як ми її досипали, то світало, роса нас припала, і ми посідали довкола, бо ноги боліли. А старший син Маріїн виліз на сам вершечок та й так ладно говорив до нас, що з цієї могили будемо дивитися на велику могилу на Україні (в Каневі. – Г.Б.), щоби ми були всі одної мислі. Дивився так дивно, начеб по правді на зорях бачив Україну. Потім ми повставали і співали пісні" [21, с.197]. Ця розповідь відомого письменника свідчить про глибоку любов жителів краю до Т.Шевченка, про сподівання на возз'єднання всіх українських земель.

На початку ХХ століття жителі Прикарпаття увічнили також у бронзі та граніті одного з діячів "Руської трійці" – письменника Маркіяна Шашкевича. У 1911 р., відзначаючи 100-річчя від дня його народження, жителі Коломиї урочисто відкрили на приміщенні Народного дому на його честь пам'ятну дошку. Подібні пам'ятні дошки на честь поета були тоді відкриті також у Бурштині, Долині та Снятині [8, с.84].

Слід згадати й про те, що в 1874 р. було відкрито пам'ятний обеліск в урочищі Косачів біля Коломиї на тому місці, де в 1485 р. стояв трон польського короля Казимира Ягеллончика, якому складав присягу молдавський воєвода Стефан [15, с.188–189].

У досліджуваний період галицький скульптор М.Паращук створив ряд бюстів діячів української культури, зокрема Т.Шевченка, І.Франка, М.Лисенка, а також вихідців із Прикарпаття – письменників В.Стефаніка та М.Яцківа [20, с.111].

Прикарпаття відіграло важливу роль і в житті та творчості скульптора з Полтавщини М.Гаврилка. Через переслідування за участь у революційних подіях 1905–1907 років, митець змушений був виїхати в Галичину. Тут він створив високомистецькі

погруддя українських письменників Т.Шевченка, М.Шашкевича, Ю.Федьковича, тематичні композиції “Бандурист”, “Прощання”, “Козак на коні” тощо [16, с.96].

У 1910 р. М.Гаврилко деякий час перебував у прикарпатському містечку Болехів, де створив портрет-плоскорізьбу Т.Шевченка. Напередодні святкування 50-річчя з дня смерті поета болехівська торговельна кооперація “Надія” своїм коштом відлила це барельєфне зображення Кобзаря в гіпсі та бронзі й масово поширювала серед жителів Галичини. Були випущені й поштові листівки із цим портретом поета [2]. Пізніше митець виконав барельєф-медальйон Кобзаря, що теж масово поширювався серед населення майстернею відомого архітектора зі Львова І.Левинського [16, с.96].

У досліджуваній період розпочав свій творчий шлях також уродженець села Долина Тлумацького району скульптор М.Бринський. Навчався він у художньо-промислових школах у Закопаному й Відні та в Празькій академії образотворчого мистецтва [19, с.14]. У 1906–1908 рр. митець працював у Станіславові в будівельній фірмі, що займалася виготовленням прикрас для нових будинків. Виліплені ним чудернацькі фігури сатирів для оздоблення української гімназії в Станіславові (тепер вул. Шевченка, 44) збереглися до наших днів і милують зір оригінальністю виконання.

Пізніше, навчаючись у Віденській вищій художньо-промисловій школі при Академії образотворчих мистецтв, він створює цікаві роботи: “Погруддя селянки”, “Хлопчик з гускою”, “Чоловічий портрет”, а в 1912 р. створює пам’ятник на Отгакрінгському цвинтарі у Відні робітникам, що були розстріляні у вересні 1911 р. на вулицях міста під час виступу за підвищення заробітної плати й скорочення робочого дня [19, с.1–2]. Згодом митець створив бюст “Шевченко – поет”, який подарував українському товариству “Родина” у Відні, та скульптури “Еней рятує свого батька” й “Чоловіча голова” [10, с.17]. Пізніше М.Бринський тривалий час жив у Чехословаччині. Серед творчого доробку митця цього періоду слід згадати скульптурні портрети Д.Вітовського та вченого І.Горбачевського [5, с.4, 6].

Інший уродженець Прикарпаття митець із Березова на Косівщині О.Северин навчався у Віденській академії мистецтв, потім деякий час там працював. У 1912 р. він влаштував звітну ювілейну виставку своїх творів до 50-річчя творчої діяльності, на якій було представлено понад двісті мистецьких робіт [16, с.46].

На початку ХХ століття в селі Братишів Тлумацького району народився скульптор Г.Крук, а в Яблунові на Косівщині – скульптор Нестор Кисілевський, які згодом працювали в еміграції.

У досліджуваній період у розвитку монументального мистецтва в Галичині важлива роль належить уродженцю міста Долина відомому архітектору та промисловцю І.Левинському. Він організував у Львові своєрідний скульптурний відділ, який займає важливе місце в процесі становлення професійної скульптури в Галичині, особливо такого її напрямку, як керамічна скульптура.

У 1889 р. він створив у Львові власну керамічну фабрику, а в 1892 р. – скульптурний відділ при ній [18, с.16, 26]. До роботи в згаданому відділі запрошувалися відомі скульптори М.Гаврилко, М.Паращук, Р.Левандовський, Г.Кузневич, Й.Левицький та інші. Значним здобутком фабрики І.Левинського стало виготовлення за зразками Теофіла й Олександра Джулинських цілої серії парних статуеток, що відображали селянський і міщанський народний одяг етнографічних районів Галичини [24, с.49–50]. Серед найцікавіших скульптурних творів, що тут виготовлялися, слід відзначити дві ювілейні медалі М.Гаврилка із зображенням Т.Шевченка. Були й інші здобутки скульптурного відділу у вирішенні шевченківської тематики. Тут виготовлялися медалі, плакетки, монументальні твори М.Паращука, М.Гаврилка, Г.Кузневича. Для Народного дому в Стрию, гімназії в Кіцмані, Музичного інституту імені Лисенка й Українського театру імені Котляревського у Львові було виконано бюсти Т.Шевченка, призначені для ніш інтер’єрів та екстер’єрів [18, с.27].

Діяльність скульптурного відділу була також тісно пов'язана з архітектурно-будівельною діяльністю І.Левинського та його соратників. Тут виготовлялися з бетону барельєфи, горельєфи та круглі скульптури, що замовлялися переважно для екстер'єрів тих споруд, які проектувалися І.Левинським і його помічниками у Львові та інших містах Галичини.

Вироби керамічної фабрики І.Левинського неодноразово експонувалися на різних етнографічних і промислових виставках, зокрема, у Львові (1892–1894, 1902, 1909–1910), Києві (1911, 1913), Одесі (1911), Коломиї (1912), Парижі (1910), Кракові (1905–1906) та інших містах [18, с.12, 23, 49]. І всюди вони отримували найвищі нагороди.

Як бачимо, І.Левинський своєю активною різносторонньою діяльністю вніс вагомий вклад у розвиток скульптури в Галичині.

Слід згадати й про те, що в кінці XIX – на початку XX століть у селі Пациків (нині – Підлісся. – Г.Б.) коло Станіслава діяв фаянсовий завод. За проектами скульпторів Й.Левицького (родом із Уторопів на Косівщині), А.Попеля, Ю.Хмелевського, С.Чапека та інших тут виготовлялися високомистецькі вироби з фаянсу та майоліки, переважно невеликі статуетки, що зображували постаті жінок, птахів, звірів, дерева, рослини тощо. Талановито виконані, зокрема, такі пациківські скульптури, як закохана пара в одязі XVIII століття, зігнута в манірному поклоні молода панянка, скульптури на жанрові теми: “Пара, що танцює” С.Чапека, “Зачитана” Ю.Хмелевського, “Селянин з пороссям” А.Попеля, у якій відтворено сцену з ярмаркового життя. З творів, присвячених місцевій тематиці, слід виділити скульптурну групу “Сестри”, у якій автор зобразив двох молодих дівчат у народному гуцульському вбранні, вірно передавши його деталі [13, с.356]. Вироби пациківського заводу здобули широку популярність серед жителів краю та в сусідніх країнах.

Наприкінці слід підкреслити й ту обставину, що все більше зацікавлення громадськості українським мистецтвом створило умови для відкриття в 1905 р. у Львові за ініціативи та підтримки митрополита А.Шептицького Національного музею, який активно почав колекціонувати кращі твори живопису, графіки та скульптури.

Засновник виділив для музею 175 тисяч корон і 3800 експонатів. У 1912 р. він вирішив на утримання музею щорічно виділяти 18 тисяч корон упродовж десяти років [12, с.9, 69]. Це спричинилося до того, що згаданий музей швидко перетворився в справжній центр українського мистецтва Галичини, у якому важливе місце займали й твори мистецтва з Прикарпаття. У досліджуваній період із музеєм тісно співпрацювали й вихідці з нашого краю, зокрема, художник М.Сосенко, учені М.Павлик і В.Шухевич.

Аналізуючи монументальне мистецтво того часу, бачимо, що на Прикарпатті воно досягло високого рівня свого розвитку. З'явилися твори історико-культурної та побутової тематики. У монументальному мистецтві наприкінці досліджуваного періоду утвердився реалістичний напрям. Твори, виготовлені митцями – вихідцями з краю та тими, хто підтримував із Прикарпаттям тісні творчі зв'язки, стали важливою складовою частиною українського мистецтва другої половини XIX – початку XX століть.

1. Діло. – Львів, 1914. – Ч. 74. – 3 квітня.
2. Комсомольський прапор. – Івано-Франківськ, 1980. – 8 березня.
3. Неділя. – Львів, 1911. – Ч. 43–44. – 5 листопада.
4. Лубів А. Спогад Соکیلської скелі / А. Лубів // Прикарпатська правда. – 1971. – 4 грудня.
5. Аронець М. Скульптор Михайло Бринський / М. Аронець. – Івано-Франківськ, 2003. – 6 с.
6. Арсенич П. Шевченко і Прикарпаття / П. Арсенич. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2001. – 200 с.
7. Атанасов П. Скульптор Михайло Парашук / П. Атанасов // Жовтень. – 1969. – № 11. – С. 100–105.
8. Бурдуланюк В. Історія культури Прикарпаття. Короткий нарис / В. Бурдуланюк. – Івано-Франківськ, 1997. – 95 с.
9. Бурдуланюк В. Пам'ятки культури Івано-Франківщини / В. Бурдуланюк. – Івано-Франківськ, 1998. – 55 с.
10. Гапак С. Скульптор Михайло Бринський / С. Гапак. – Пряшів, 1971. – 79 с.

11. Грабовецький В.В. Скульптурна шевченкіана Прикарпаття / В.В. Грабовецький, Б.В. Грабовецький. – Івано-Франківськ, 1989. – 24 с.
12. Двадцятьп'ять ліття Національного музею у Львові. – Львів, 1931. – 123 с.
13. Історія українського мистецтва : в 6 т. – К. : Мистецтво, 1970. – Т. 4. – Кн. 2. – 485 с.
14. Максисько Т. Шевченкіана Григорія Кузневича / Т. Максисько // Образотворче мистецтво. – 1971. – № 5. – С. 30–31.
15. Монолатій І. Коломиезнавство / І. Монолатій. – Коломия, 1996. – 299 с.
16. Німенко А. Українська скульптура другої половини ХІХ – початку ХХ ст. / А. Німенко. – К. : Вид-во АН УРСР, 1963. – 116 с.
17. Німенко А. Пам'ятники Тарасові Шевченку / А. Німенко. – К. : Мистецтво. – 1964. – 52 с.
18. Нога О. Іван Левинський / О. Нога. – Львів : Основа, 1993. – 77 с.
19. Полек В. Михайло Бринський. Бібліографічний покажчик / В. Полек. – Львів, 1968. – 19 с.
20. Сидор О. Пластика Парашука / О. Сидор // Жовтень. – 1979. – № 2. – С. 111–115.
21. Стефанік В. Твори / В. Стефанік. – К., 1964. – 246 с.
22. Шевченківський словник : у 2 т. – К. : Головна редакція УРЕ, 1976. – Т. 1. – 415 с.
23. Шпирало Л. Народний одяг зі збірок керамічної пластики фабрики Івана Левинського / Л. Шпирало // Мистецькі студії. – Львів, 1991. – Ч. І. – С. 49–50.

The article deals with the development of Ukrainian monumental art in the Precarpathian region in XIX – the beginning of XX centuries.

Attention is given to the contribution of Mychajlo Parashchuk, Grygorij Kuznevych, Mychajlo Brynskyj, Mychajlo Gavrylko and other artists to the development of sculpture. The role of the sculptural department of the Ivan Levynskyj ceramic factory in Lviv and of the faience plant in Patsykyv near Stanislaviv is shown.

Key words: monumental art, sculpture, The Precarpathian region, art exhibitions.

УДК 321.1 (477.8)

ББК 66.5

І.С. Монолатій

“ВСЕ СТАЛО НАШИМ”: МІЖЕТНІЧНІ ВЗАЄМИНИ В КОЛОМІЇ ЗА ПЕРШОЇ РАДЯНСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1939–1941 рр.)

У статті проаналізовано особливості міжнетнічної взаємодії в західноукраїнському місті Коломия в 1939–1941 рр. Охарактеризовано суспільно-політичну, етносоціальну політику нового, радянського режиму стосовно українського, польського, єврейського й почасти німецького населення. З'ясовано, що реакція українців та євреїв на вступ підрозділів Червоної Армії на територію Західної України й приїзд органів радянської влади до Коломиї заклала перші протиріччя у відносини між поляками, з одного боку, і українцями та євреями – з іншого, які особливо активізувалися в період Другої світової війни. Показано, що на міжнетнічні взаємини в Коломиї суттєвий вплив мала обставина, якими кадрами за національною ознакою був складений на всіх рівнях апарат управління. Це слугувало орієнтиром у питанні про лідерів і аутсайдерів серед етнічних спільнот, визначало суспільний статус, певною мірою “престиж” кожної національності.

Ключові слова: Коломия, радянська окупація, міжнетнічні взаємини, етнічні спільноти, стереотипи, політика органів влади, репресії.

Територію Західної України можна розглядати як “контактну зону” міжнетнічних відносин, розуміючи під цим обмежений простір, де відбувається найбільш активна взаємодія між представниками етнічних груп і спільнот, а також помітною є різниця в характері міжнетнічної взаємодії. Ця територія може вважатися своєрідним механізмом соціального конструювання кордонів між етносоціальними групами, для яких етнічний фактор і політичний контекст у 1939–1941 рр. відіграли визначальну роль.

Західноукраїнське місто Коломия – політичний та адміністративний, культурний центр Покуття – завжди було важливим осередком контактів між українцями й представниками інших національностей і народностей на всіх етапах її історичного розвитку, а особливо в першій половині ХХ ст. Не зважаючи на традиційну поліетнічність і поліконфесійність Покуття в цілому й Коломиї зокрібно, яка простежується ще із